

TERRA MARCADA. 5 ANYS D'EXHUMACIONS I MEMÒRIA A CASTELLÓ

GUIA DIDÀCTICA DE L'EXPOSICIÓ. ACTIVITATS PER A L'ALUMNAT

ACTIVITATS ABANS DE LA VISITA

1. Quan es va proclamar la II República?
 - a. El 14 d'abril de 1936
 - b. El 14 d'abril de 1931
 - c. L'1 d'octubre de 1917

2. La guerra civil espanyola va tenir lloc entre els anys:
 - a. 1931-1936
 - b. 1936-1939
 - c. 1939-1945

3. La ciutat de Castelló va caure en mans de les tropes rebels l'any:
 - a. 1936
 - b. 1938
 - c. 1939

4. Ordena cronològicament els fets històrics següents:
 - a. II Guerra Mundial
 - b. Revolució Russa
 - c. Dictadura de Primo de Rivera
 - d. Proclamació de la II República
 - e. La Guerra Civil

5. Marca amb una creu els valors defensats per la II República que estan encara vigents.
 - a. El dret de les dones a la igualtat amb els homes
 - b. La llibertat de pensament i d'expressió
 - c. La llibertat de reunió i associació en partits, sindicats...
 - c. L'educació de qualitat per a tots
 - d. La justícia social i la reducció de les desigualtats

6. Marca amb una creu els valors contra els quals actuarà la dictadura franquista. Posa un exemple d'aquest atac en cada cas.

- a. El dret de les dones a la igualtat amb els homes
- b. La llibertat de pensament i d'expressió
- c. La llibertat de reunió i associació en partits, sindicats...
- c. L'educació de qualitat per a tots
- d. La justícia social i la reducció de les desigualtats

7. Marca amb una creu les forces que es van oposar a les mesures i els principis defensats per la II República, i donaren suport al colp d'estat:

- a. L'Església Catòlica
- b. L'oligarquia terratinent i financera
- c. Els sindicats UGT i CNT
- d. La Falange i el partit carlista

8. Durant els anys 30 els règims de caire feixista s'estenen per Europa. Relaciona amb fletxes el règim polític amb el país corresponent:

- El nazisme de Hitler	Itàlia
- El feixisme de Mussolini	Grècia
- La dictadura de Ioannis Metaxàs	Alemanya
- L'Estado Novo de Salazar	Espanya
- El nacionalcatolicisme de Franco	Portugal

9. La repressió va estar present durant tota la dictadura franquista. Els afusellaments i assassinats són l'exemple màxim de la repressió franquista, però hi hagué d'altres tipus:

- a. Física
- b. Econòmica
- c. Laboral
- d. Cultural
- e. Masclista
- f. Religiosa
- g. Sindical
- h. Política
- i. Lingüística

Indica a quin tipus de repressió corresponen els fets següents:

9.1. Les pallisses i tortures van ser habituals per part de la policia i la guàrdia civil. Per exemple, el 1963, Julián Grimau, líder del partit comunista, va ser torturat, llançat per la finestra i, després, com que no havia mort, va ser executat.

9.2. Els membres dels partits polítics treballaven en la clandestinitat, perquè ser reconeguts implicava la detenció i l'empresonament.

9.3. Es va prohibir l'ensenyament del valencià i l'ús en usos formals.

9.4. Tots els funcionaris (mestres, metges, administratius...) van ser depurats i aquells considerats no-addictes al règim van ser sancionats amb la presó, el desterrament o la inhabilitació per a exercir la seua professió.

9.5. Els vençuts van patir sancions econòmiques. Fins i tot, en el cas de persones absents, mortes o afusellades, era responsabilitat dels familiars pagar les sancions.

9.6. La censura prohibia la publicació de llibres, periòdics o revistes.

9.7. Els sindicats van ser prohibits i els sindicalistes, empresonats.

9.8. Es considerava que la funció de les dones era ser esposes i mares, abnegades i submises, totalment dependents de l'autoritat del marit.

9.9. L'Església catòlica va rebre innombrables privilegis com a pagament per donar suport a la dictadura franquista. Per exemple, una persona atea no podia treballar com a mestra, perquè necessitava un informe de bona conducta firmat pel rector del poble.

10. Llig els textos següents per tal de conèixer el context històric en què apareix el franquisme i el seu règim repressiu.

Causes del colp d'Estat

La Guerra Civil espanyola va tenir el seu origen en un colp d'Estat contra un govern democràtic, el primer govern democràtic que ha tingut Espanya i el que més s'ha acostat a la definició etimològica de la paraula 'democràcia' (govern del poble). Efectivament, les classes populars van conquerir molt de poder electoral a través dels partits socialistes i comunistes, i dels sindicats anarquistes.

Els partits d'esquerra, en tot Europa, eren anticapitalistes i això feia que la democràcia mateixa fora una amenaça per a les elits més riques dels països europeus (França, Alemanya, Itàlia, Espanya...). Com que les classes populars tenien cada vegada més poder electoral, els capitalistes donaren suport a grups violents que lluitaven per suprimir el parlamentarisme. Els van finançar i els van donar suport institucional, amb l'esperança d'implantar una dictadura que protegira els seus privilegis. Va ser així com van nàixer els partits totalitaris: els feixistes a Itàlia, i els nazis a Alemanya. Avui el cinema i els llibres de text els mostren com a monstres racistes i genocides (i sens dubte ho eren), però en aquells temps van ser tolerats i finançats per les elits econòmiques europees, perquè se'ls

considerava l'única forma de contenir l'avanç electoral i sindical dels socialistes i els comunistes. El mateix ocorria a Espanya.

Cal recordar que el 1917, a Rússia, hi havia hagut una revolució comunista que havia acabat amb el capitalisme. S'havia nacionalitzat l'economia i s'havia imposat un govern radicalment anticapitalista que ja dominava un gran imperi: la Unió Soviètica (la URSS).

Les elits capitalistes europees temien que la causa anticapitalista arribara al poder, no per mitjans violents com a Rússia, sinó per la via electoral. Per a impedir-ho, a Itàlia i a Alemanya s'aconseguí que els feixistes i els nazis controlaren la situació; però es corria el perill que Espanya fora l'excepció. De fet, el 1936 a Espanya havia guanyat les eleccions el Front Popular, una coalició de partits amb un programa d'esquerres. Les classes populars conquistaven cada vegada més pes polític i amenaçaven legislar contra els interessos dels més poderosos i a favor de la majoria del país.

Per a les elits més riques del país açò era un risc que no es podien permetre. La democràcia s'havia convertit en un perill per a elles i començaren a preparar un colp d'Estat que canviara les coses al seu favor.

Els banquers i els militars més simpatitzants del feixisme italià i alemany s'aliaren contra la democràcia. També reberen el suport ideològic de la jerarquia de l'Església, que tenia un poder enorme. Primer es va finançar i animar el feixisme espanyol organitzat en la Falange. Finalment, el 18 de juliol de 1936 alguns generals, entre els quals es trobava Franco, es van sublevar contra el govern legítim de la República.

El finançament del colp d'Estat

Per a finançar el colp d'Estat va ser imprescindible l'entrega d'un xec en blanc del banquer més gran d'Espanya, Juan March. Però l'ajuda econòmica de Juan March no va ser l'única. L'elit econòmica espanyola, la jerarquia eclesiàstica i els grans terratinents van aportar donatius poble a poble. A la qual cosa cal sumar els robatoris i el saqueig de les zones que els colpistes anaven ocupant.

Però els grans patrocinadors de Franco van ser Hitler i Mussolini. El seu suport al colp i al desenvolupament de la guerra, amb crèdits, armes i tropes va ser determinant. Per això, es diu que els primers a combatre el feixisme a Europa van ser els republicans espanyols.

Del colp a la guerra

El relatiu fracàs del colp militar i la defensa de la legalitat democràtica de la República van donar pas a la Guerra Civil. Així s'interrompia l'intent de modernitzar el país de manera equiparable a les democràcies occidentals, que s'havia iniciat amb la Segona República.

La guerra espanyola va adoptar un caire internacional, però els dos bàndols no van estar en peu d'igualtat en cap moment. Els governs feixistes d'Alemanya i d'Itàlia es van afanyar a donar suport al colp d'Estat. En canvi, la República no va comptar amb assistència ni ajuda de França i Anglaterra per a defensar la legalitat democràtica del govern, i l'ajuda soviètica va tardar mesos a arribar, quan els colpistes ja dominaven la situació.

La col·laboració alemanya va ser vital per a traslladar l'exèrcit d'Àfrica a la Península. En la seua marxa cap a Madrid atacaren Badajoz. Allí es va produir una de les primeres execucions massives per part dels franquistes. Es va tancar la població a la plaça de bous i es van assassinar prop de 4000 persones. Segons testimonis de la premsa estrangera, es

van tardar tres dies a recollir els cadàvers, que van ser amuntegats en camions. En part, es va tractar d'un escarment per la simpatia que hi havia a la província cap a la reforma agrària.

Violències i repressió

Durant els primers dies de la guerra hi hagué molta violència en ambdós bàndols. En la part republicana es va produir un buit de poder; el govern de la República es va quedar sense forces de l'ordre, ja que molts elements de l'exèrcit i de la guàrdia civil eren colpistes. Així, grups d'incontrolats van actuar amb violència contra els aliats dels colpistes: els capellans, els terratinents, i els polítics i militars de dretes. Tanmateix, aquest descontrol va poder ser controlat. Les crides d'Azaña, el president de la República, a mantenir la calma i a posar fi als ajusticiaments personals van ser moltes.

Per contra, en el bàndol franquista la repressió va ser duríssima i, a diferència del que va passar en la zona republicana, va ser una violència organitzada, planificada i promoguda per les autoritats. Molts civils van ser afusellats i assassinats, els falangistes van imposar el terror sense cap control governamental. I, a diferència del bàndol republicà, aquesta situació va durar fins al final de la guerra. Molts mestres rurals van ser assassinats, sospitosos de donar suport a la democràcia.

Els discursos radiofònics de Queipo de Llano van sembrar el terror a Sevilla, i són un clar exemple d'aquesta violència premeditada i planificada des del poder colpista. Són esgarrioses les seues crides a matar republicans i a violar les dones: *"Nuestros valientes legionarios y regulares han demostrado a los rojos cobardes lo que significa ser hombres de verdad. Y, a la vez, a sus mujeres. Esto es totalmente justificado porque estas comunistas y anarquistas predicaban el amor libre. Ahora sabrán lo que son hombres de verdad y no milicianos maricones. No se van a librar por mucho que peleen y pataleen."*

(Textos adaptats de: Carlos Fernández i Sílvia Casado (2017): *¿Qué fue la guerra civil? Nuestra historia explicada a los jóvenes*. Ed. Akal. Pàgs. 9, 21, 22, 29, 30, 33, 34)

Castelló sota les bombes

Castelló, com moltes altres ciutats de la costa mediterrània i del nord d'Espanya, va ser l'escenari en què l'Alemanya nazi i l'Itàlia feixista van posar en pràctica les noves possibilitats destructores dels últims avanços aeronàutics i tàctiques militars.

La ciutat de Castelló va patir un total de 44 bombardejos (40 de l'exèrcit franquista i 4 del republicà) amb el resultat de 150 víctimes mortals, a més dels ferits i de les nombroses cases ensorrades. Pocs barris o carrers de la ciutat es van salvar dels bombardejos. Al costat d'objectius estratègics i militars (línia fèrria, fàbriques, dipòsits de combustible...), també la població civil va ser objectiu dels bombardejos (l'Hospital Provincial, el centre de la ciutat...). D'aquesta manera l'exèrcit podia sembrar el terror entre la població de la rereguarda.

El primer bombardeig va ser el 23 de març de 1937 i va ser causat pel creuer *Baleares*, que tenia la base a Mallorca. Encara es conserven les marques de la metralla en les palmeres del carrer de Sant Roc. També de Mallorca eixien els avions italians i els de la Legió Còndor. Els bombardejos més devastadors es van produir els mesos d'abril i maig de 1938, per a preparar l'entrada de les tropes franquistes encapçalades pel general

Aranda. El mes de juny, a Castelló, la situació era dramàtica i hi havia bombardejos constants.

En la nit del 12 al 13 de juny es produeix l'evacuació de la població civil cap al sud. També es traslladen els malalts de l'hospital i l'institut Juan Marco es trasllada al Lluís Vives de València. La població que no ha fugit roman amagada als refugis (hi ha documentats diversos parts de dones als refugis).

El matí del dia 13 tornen els bombardejos. Les tropes franquistes comencen a entrar a la ciutat i els quintacolumnistes ixen, com a francotiradors, contra els soldats republicans en retirada. Però a les 18.30 hores el comandament republicà ordena la reconquesta de la ciutat i, entre les 19 hores i les 22 hores del dia 13, els carrers són un autèntic camp de batalla; especialment sagnants són els enfrontaments a la plaça Borrull i a la plaça de la Pau. Finalment, el dia 14 els franquistes prenen la ciutat, un dia més tard del que el general Aranda pretenia.

ACTIVITATS DURANT LA VISITA

Després d'escoltar les explicacions del guia o llegir els panells informatius, respon les preguntes:

A. Panell “El cementeri com a espai de memòria”

Els bombardejos

1. Identifica en la foto aèria del bombardeig de Castelló:

- el parc Ribalta
- el riu Sec
- el cementeri

2. Llig els fragments del poema “Ah...! Sí...!” de Miquel Duran de València i selecciona els versos que, per a tu, millor il·lustrarien les dos fotos de la part superior dreta del panell.

“Tallen els tremolosos silencis de la nit
paoroses ganivetades de sirenes.
Rondinen els motors dels avions sinistres
a 5000 metres.
Esclaten, lluny, sorolloses i tràgiques,
les bombes estrangeres.
Què dius “neutral”, que cauen?
No cauen, no; les llancen
amb la fúria impotent del barbar invasors
que vol fer carn sense pagar el deute. [...]
Explosions en l'aire...
Ací i allà, en la terra ruïnes i fogueres...
—El Grau! Sagunt! Objectius militars!—
diu el “senyor neutral” d'idees tèrboles
i es tomba al llit, inconscient o malvat,
com si els seus fills fores fills indemnes! [...]”

“La gent contempla el punyent espectacle
amb els ulls humits i rodons d'espant.
Els xiscles de les dones
i el plorar dels infants
esquincen les tenebres
i fan el respir amarg...
Una casa, altra casa, altra casa, altra casa...”

els sostres enfonsats,
 les parets ensorrades
 i els murs enderrocats
 mostren, entre desferres i ruïnes,
 la poesia humil de llur intimitat:
 una calaixera desfeta,
 el llit trencat,
 la taula feta a trossos,
 el bressol d'un infant.
 La gàbia intacta amb el canari mort,
 robes, joguines, quadros, retrats... [...]"

3. Mentre Hitler (des de l'Alemanya nazi) i Mussolini (des de l'Itàlia feixista) ajudaven l'exèrcit sublevat de Franco, les potències que es consideraven demòcrates (França, Gran Bretanya, Estats Units...) es declaraven neutrals i decidien no ajudar el govern legítim de la República.

- Creus que el poeta està d'acord amb aquesta neutralitat?
- Quins versos mostren l'opinió del poeta?
- Per què escriu "neutral" i "senyor neutral" entre cometes?

El cementeri civil

4. Indica si son vertaderes (V) o falses (F) les afirmacions següents. Després corregeix les teues respostes a partir de les explicacions i la lectura dels textos del panell.

	V	F
Al cementeri civil enterraven les persones que no tenien diners.		
La II República va eliminar la distinció entre cementeri catòlic i cementeri civil.		
Durant la dictadura de Franco es va tornar a separar el cementeri civil del cementeri catòlic.		
Tots els republicans afusellats en el riu Sec estan soterrats al cementeri civil.		
L'església catòlica no permetia que foren enterrades en 'terra sagrada' els suïcides, les persones d'altres religions, els lliurepensadors, els maçons i les persones que vivien juntes sense casar-se.		
Al cementeri de Castelló van ser enterrades 971 víctimes de la repressió franquista.		
Totes les víctimes de la repressió franquista enterrades en el cementeri de Castelló havien estat afusellades al riu Sec.		
Les tropes sublevades, comandades pel general Aranda, prenen la ciutat de Castelló el 1939.		

B. Panell “Les víctimes de la repressió franquista”

5. Marca la resposta correcta:

5.1. La repressió franquista sobre els vençuts després de la guerra civil es va aplicar especialment sobre...

- a. Les persones pertanyents a les classes més riques i amb estudis.
- b. Les persones que vivien a les grans ciutats.
- c. Les classes populars i els membres de sindicats, partits polítics o que havien format part de l'administració republicana.

5.2. Les dones republicanes van patir la repressió perquè...

- a. La majoria van ser afusellades.
- b. Quedaven al capdamunt de llars desfetes (amb homes morts, empresonats o exiliats), havien d'alimentar els fills i patien tot tipus de discriminació pel fet de ser dones i 'roges'.
- c. Havien de presentar-se davant la guàrdia civil tots els dies de l'any.

5.3. La repressió franquista...

- a. Va ser una repressió sistemàtica i planificada, amb l'objectiu de sembrar el terror i eliminar l'oponent polític.
- b. Va ser criticada per l'Església catòlica, perquè un dels deu manaments de Moisès és “No mataràs”.
- c. Es va fer mitjançant judicis civils amb totes les garanties per a l'acusat.

6. Completa les frases amb la informació que falta.

6.1. La repressió a les comarques de Castelló, durant la postguerra, va deixar un rastre sagnant de víctimes, de tres tipus:

- _____;
- morts en la _____;
- maquis i _____ acusats de col·laborar amb la guerrilla.

6.2. Moltes persones que havien fugit davant l'arribada de les tropes franquistes van decidir tornar a sa casa, en acabar la guerra, perquè van creure la mentida difosa per la premsa franquista: “Nada tiene que temer quien no tenga las manos _____”

6.3. Els judicis _____ eren procediments il·legítims, sense cap garantia legal per a l'acusat.

6.4. A Castelló, els condemnats a mort eren incomunicats i traslladats a _____ la nit abans de l'execució. Al dia següent, els pujaven en un _____ i els portaven al llit del _____, on eren _____ i rematats amb un tir de _____.

6.5. Els cossos dels afusellats es traslladaven en un _____ al recinte del cementeri civil, on els que _____ s'havien confessats eren col·locats en _____, els uns al _____ dels altres. Els cossos dels qui s'havien confessat se soterraven al cementeri _____.

C. Panell “La injustícia davall la terra”

7. Contesta:

7.1. A quin any es van iniciar les campanyes d'exhumacions de víctimes de la repressió franquista al cementeri de Castelló? _____

7.2. El Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló va impulsar les exhumacions per tal de donar resposta a les demandes de qui? _____

7.3. Quines són les tres institucions que han donat suport econòmic a les exhumacions? _____

7.4. Quin és el nom de l'equip multidisciplinar (amb arqueòlegs i altres especialistes) que han realitzar les exhumacions durant aquests cinc anys? _____

7.5. Els presos eren executats per 'sacas'. Què era una 'saca'?

7.6. Quin llibre ha estat molt important perquè els investigadors pogueren localitzar les víctimes? _____

7.7. En el llibre de defuncions del Registre Civil de Castelló s'indica la causa de la mort amb eufemismes tècnics, per amagar-ne la veritable causa: l'afusellament. Escriu dos o tres d'aquestes expressions: _____

7.8. Quants represaliats foren enterrats al cementeri civil? _____

7.9. Es poden recuperar les víctimes soterrades al cementeri catòlic? _____

7.10. Quants represaliats van ser exhumats pels familiars en la dècada dels 70 i 80?

7.11. Quants represaliats pels franquistes van ser soterrats al cementeri de Castelló?

D. Panell “Desenterrar la veritat”

8. Des de l'any 2000, a Espanya, s'han realitzat excavacions de fosses comunes per a la localització i identificació de víctimes del franquisme amb una metodologia científica que consta de diferents fases. Ordena la descripció de cada actuació relacionant-la amb la fase a què correspon cadascuna:

- 1) Excavació
- 2) Documentació
- 3) Exhumació
- 4) Estudi antropològic i genètic

A. Una vegada descobertes les restes òssies, s'apunten les dades sobre el tipus d'enterrament, les condicions antropomòrfiques (dels cossos) i arqueològiques, els objectes trobats i tot allò que pugui ajudar a la identificació.

B. Els arqueòlegs comencen el treball de localització de les restes òssies de les víctimes. El lloc on cal començar a cavar es determina a partir de la recollida prèvia d'informació de testimonis o de fonts documentals.

C. S'extrauen mostres per realitzar una comparació genètica amb les mostres de les famílies. S'estudia cada esquelet per a determinar l'edat, el sexe, l'alçada, les patologies en vida i les lesions en el moment de la mort (com ara un crani amb un orifici compatible amb el tir de gràcia). S'elabora un informe.

D. Les restes òssies de cada víctima són alçades de la terra de manera individualitzada i són traslladades a un laboratori provisional de camp per al seu assecat, neteja i classificació.

E. Primer grup de 12 fotografies

9. Observa aquest grup de fotografies i respon:

9.1. La família d'Agustín Barceló Pitarch va decidir alçar una làpida en el seu record, en la qual s'indicava clarament la causa de la seua mort.

- Quina causa s'indica en la làpida? _____

- De quina població era Agustín Barceló Pitarch? _____

9.2. En una de les fotos s'observen els botons de la camisa que portava la víctima. Què portava dins de la butxaca de la camisa? _____

9.3. És difícil trobar objectes, ja que la majoria dels materials s'han degradat, però hi ha una foto en què s'observen les restes d'una sabata, quina és? _____

9.4. Les fotos il·lustren diferents moments de l'excavació. A continuació, tens diferents peus de foto possibles. Selecciona aquell que et sembla més adequat per a cada foto o redacta altres peus alternatius.

- a. Abans de l'excavació
- b. Reivindicació de la memòria
- c. Eliminació dels monuments erigits pels familiars.
- d. Descoberta dels cossos disposats de manera alterna cap-peus.
- e. Amb molta cura, es van descobrir les restes òssies cos a cos.
- f. Amb pic i pala se separa la primera capa de terra.
- g. Quan s'arriba a una certa profunditat la terra es lleva amb cura a fi de no danyar les restes.
- h. Objectes: restes d'una sabata.
- i. Objectes: botons
- j. L'espera dels familiars
- k. Amb cura, de manera individualitzada i documentada, s'extrauen els ossos.
- l. En cada fila sols es desenterren uns pocs individus cada vegada.

F. Fotografia zenital fila 14

10. La fotografia zenital mostra tots els cossos de les víctimes que van ser soterrades en la fila 14 del cementeri civil. Observa-la bé i respon:

10.1. Els republicans eren afusellats i enterrats per *saques*. Observa la separació entre cossos i dedueix quantes *saques* hi ha enterrades en aquesta fila.

10.2. Algunes poques víctimes eren enterrades dins d'una caixa (quan la família estava assabentada del moment de l'afusellament i tenia recursos per a portar-la). Observa la disposició dels esquelets i indica una víctima que poguera correspondre a un enterrament en caixa.

G. Il·lustració

11. Aquest dibuix recrea els diferents moments de l'enterrament en el cementeri civil. Fes una llista amb alguns dels moments i característiques que s'hi observen.

H. Segon grup de 12 fotografies

12. La fossa comuna del cementeri civil de Castelló integra 14 files disposades longitudinalment (12 files) i transversalment (2 files).

12.1. Identifica les fotos que mostren aquesta disposició en files.

12.2. En què es diferencia aquesta disposició de la d'altres fosses comunes, com ara la de Paterna?

13. Observa les fotos en què apareixen els familiars i fes les activitats:

13.1. Identifica les fotografies que mostren l'espera de diferents generacions de familiars per a poder recuperar les restes dels seus estimats i intentar tancar el dol.

13.2. Identifica la fotografia que recull el moment en què les restes de Rafael Prades Trueba són lliurades als seus familiars.

13.3. Llegiu en veu alta el testimoni de Carmen Prades, la filla de Rafael Prades.

Testimoni de Carmen Prades, filla de Rafael Prades Trueba, afusellat al riu Sec de Castelló. (M. Isabel Peris Muiños: *Històries de vida al Castelló de la guerra i la postguerra*. Universitat Jaume I)

La detenció

Entrevistador: Per què vas tornar a casa?

*Carmen Prades: Mon pare va voler tornar encara que tenia el passaport i dos bitllets per anar-se'n fora. Però només en tenia dos i va dir: "I la xiqueta què?". Ma mare li deia: "Per què no te'n vas tu i ens deixes a nosaltres?". Ell li va portar el periòdic on deia que "a los que no tengan las manos manchadas de sangre" no els farien res. Ma mare, més llesta, li va dir: "Això és un *bullo*". No va poder convèncer-lo de no fer cas al que deia la premsa. Ara reconec que si mon pare se n'haguera anat, haurien vingut a buscar ma mare i l'haurien tancada. [...]*

A casa mai s'ha parlat de política mentre Franco ha viscut. Al meu fill, li vaig contar com havia mort el seu avi quan es va casar, i a la meua filla també. [...]

L'afusellament

Un dia vaig anar a portar-li la cistella, com sempre, a la presó. La posàvem en un lloc que rodava; eixe dia no la van agarrar. El camió acabava d'eixir. Ma tia, que vivia a prop, em va dir: "Acaba d'eixir en un camió". Jo, que només tenia 12 anys, me'n vaig anar corrent darrere del camió. Des del camió cridaven la gent que coneixien i s'ho deien els uns als altres; deien que els portaven a matar. Jo corrents encara li vaig dir: "Pare!". Després, ja al cementeri, estaven en fila; n'eren sis i al davant els soldats. Em vaig posar a l'altra part del pont, en un lloc en què estava alteta i ho vaig vore tot. No sé per què vaig anar; per poc coneixement. El van afusellar el 24 d'agost de 1939.

I. Llistat de víctimes

Per acabar la visita, farem un homenatge a la memòria de totes les víctimes, davant del llistat que recull els noms i cognoms de les 971 víctimes del cementeri de Castelló.

Us proposem buscar, en la llista, els noms de Vicente Moliner Nadal i de Pascual Cabrera Quemades, i llegir algun dels poemes que van escriure a la presó.

VICENTE MOLINER NADAL

Vicente Moliner Nadal va nèixer a Borriana el 27 de juny de 1903. De ben jove treballava al forn de la família, però era un àvid lector i estimava la poesia. Es va fer mestre i es va afiliar al Partit Socialista de Pablo Iglesias. Des del febrer de 1937 fins al març de 1938 va ser **alcalde de Borriana**.

Quan va acabar la guerra, va confiar en les promeses del butlletí franquista que afirmava que no s'exigirien responsabilitats a aquells que no tingueren delictes de sang ni de robatori. Per això, va decidir quedar-se a Espanya, a pesar de disposar d'un salconduit que li haguera permès eixir d'Espanya. Detingut, va ser tancat a la presó de Borriana i, després, traslladat a la Presó Provincial de Castelló.

Acusat d'un delicte d'adhesió a la rebel·lió, va ser condemnat a mort el 7 de desembre de 1939 i afusellat el 21 de maig de 1940.

La seua trajectòria literària va iniciar-se ben d'hora i no es va aturar fins a la seua mort. Va publicar poemes en valencià i en castellà, i també en va escriure des de la presó.

¡HE MALDECIDO! (Vicente Moliner Nadal)

Hoy he visto a mi nena, de cinco abriles,
en la visita;
manojitos de encantos... ¡tan infantiles!
¡Es tan bonita!
Y me ha dicho la pobre, mientras lloraba,
mientras reía,
que su papá bonito, que tanto amaba,
pronto saldría.
¡Pobre hija mía! Su sonreír de ángel, velado en llanto,
me ha conmovido.
Y yo que odiar sabía cual sabe un santo...
¡¡He maldecido!!

(28-3-1940)

PASCUAL CABRERA QUEMADES

Pascual Cabrera Quemades va nàixer a Vila-real el 1891 i va morir afusellat el 21 de maig de 1940. Espardenyer d'ofici, va manifestar sempre una gran preocupació social. Va ser **alcalde de Vila-real**, membre de la UGT i del PSOE, i va fundar el centre obrer *Salud i Cultura*. La seua preocupació social i cultural es manifesta en les seues obres de teatre i en la seua poesia, que escriurà també des de la presó.

L'abril de 1939 va ser detingut al port d'Alacant i internat al camp de concentració d'Albatera, que va ser la destinació per a la majoria dels capturats al port. Se'ls traslladava en un tren de bestiar i s'embotien noranta o cent persones per vagó. El camp se situava entre aigües estancades i s'hi arribava travessant dunes d'arena. Hi ha testimonis de la duresa del camp, la set, la fam i el fred que patien.

Cabrera va sol·licitar el seu trasllat a Vila-real confiant en la promesa del dictador: *"quien no tuviese las manos manchadas de sangre no tiene nada que temer"*. Però, en tornar a Vila-real, va ser jutjat en un consell de guerra i condemnat a mort.

EL HOGAR DEL PRESO (Pascual Cabrera)

La noche es fría de crudo invierno,
el hogar muy pobre, hogar de obrero,
de escasa lumbrura y de pan aún menos.
Hay apretujados en torno a un brasero
una mujer vestida con manto negro
y un niño enfermizo y amarillento,
que la mujer arrulla y ciñe a su seno,
por darle ternura y calor materno.
Un hálito de tristeza silente y tétrico
empaña el ambiente del aposento.
Sólo algún suspiro profundo, muy lento,
y el toser del niño rompen el silencio,
y de vez en cuando el niño somnoliento
pregunta a su madre con débil acento:
—Mamá, ¿por qué lloras, es que papá ha muerto?
—No, hijo mío. ¿Pero aún estás despierto?
¡Cuán tarda en dormirse el pobre pequeño
desde que a su padre le metieron preso!

Y es que en su camita no concilia el sueño,
porque necesita de papá aquel beso.
— ¡Oye, mamaíta! ¿Y por qué está preso?
— ¡Duérmete hijo mío, no preguntes eso!
— ¡Quiero que lo digas! ¡Yo quiero saberlo!
Porque me parece que papá es bueno. [...]

RAYOS DE ESPERANZA (Pascual Cabrera)

El recluso dormita sobre el lecho
do pasa las noches con gran ansiedad,
con pena en el alma, angustia en el pecho,
llorando la pérdida de su libertad.

Añora los tiempos en que en su casita,
nido de cariño, ternura y candor...,
los hijos..., la esposa..., y aquella viejita...,
¡todo sonreía de dicha y amor!

¡Qué será de ellos, Dios mío! decía,
entre balbuceos de angustia y dolor:
¡Qué será de ellos sin mi compañía,
sin aquellos besos, sin aquel calor!

Y... ¿en qué soñaría cuando entre gemidos,
tanto repetía con trémula voz...?
¡Oh, esposa mía! ¡Oh, hijos queridos!
¡Recibid un beso! ¡Un beso... y Adiós! [...]

(Gener 1940)

DESPRÉS DE LA VISITA

Responeu les preguntes de manera individual o per parelles i, després, poseu en comú les vostres respostes.

1. Què has après? Quina informació t'ha resultat més interessant?
2. Quina o quines fotografies destacaries?
3. Redacta un peu de foto per a la fotografia que destacaries.
4. L'exposició es titula 'Terra Marcada'. Redacta un títol alternatiu per a l'exposició.
5. Redacta un text breu (narració literària, text informatiu acadèmic o article d'opinió) relacionat amb el tema de l'exposició fotogràfica que has visitat.